

Medioker medelklassighet och tankeklaustrafobiska teorier

– Skönlitterär kritik mot ”det akademiska”

Catharina Bergman

I Torbjörn Flygts *Outsider* från 2011 bedriver romanens huvudkaraktär Johan Kraft studier vid Lunds universitet. Han kommer från ett arbetarklasshem, vilket gör honom till en *outsider* bland de andra studenterna, som till övervägande del är från bildad medelklass. Han menar att ”allt detta hokuspokus som omger studierna, att ’ligga i Lund’, [...] traditionerna, spexen, den anala studentikosa humorn, den inverterade ironin, ordnar och sällskap och nationer, [...] naturligtvis [har] ett syfte: Att hålla arbetarklassen borta från bildning” (Flygt 2011: 57). Den kultur som omger universitetsstudierna framstår alltså som en kultur som utesluter arbetarklassen och detta kan betraktas som ett demokratiskt problem. Flygts roman utspelar sig under slutet av 1980-talet och början på 1990-talet och sedan dess har andelen studenter från arbetarklassen ökat på de svenska universiteten (Larsson 2023: 75). Men hur skildras arbetarklassens uppfattning om den akademiska världen i berättelser som utspelas idag?

I det här kapitlet undersöks hur några verk ur den svenska samtida arbetarlitteraturen, *De unga vi dödar* (2021), *Som hundarna i Lafayette Park* (2016) och *ProponesiS* (2021), förhåller sig till universitetsvärlden och de teorier och synsätt som produceras där. Eija Hetekivi Olssons roman *De unga vi dödar* skildrar den drygt trettioåriga Miiras studiegång på gymnasieläroprogrammet. Romanen utspelar sig 2006–2007 och Miira befinner sig i slutet av utbildningen som ska ge henne en läroexamen i samhällsvetenskap och historia. Romanen är tredje delen i en trilogi och i de tidigare delarna, *Ingenbarnsland* (2012) och *Miira* (2016) har läsaren kunnat följa Miiras arbetarklassuppväxt och hennes problematiska förhållande till skolan. I Anneli Jordahls roman *Som hundarna i Lafayette Park* har romanens huvudkaraktär Jeanette tagit sig

igenom arbetslivet i hemtjänsten och ägnar i början av romanen sin tid, som förtidspensionär och änka, till att samla på information om arbetare som, liksom hennes make, dött på sin arbetsplats. Under romanens gång ska Jeanette komma att ägna sin tid åt något annat, nämligen självstudier i den amerikanska medborgarrättsrörelsens historia. Hennes intresse är särskilt inriktat på en av dess förgrundsgestalter: Angela Davis. Hon hamnar under berättelsens gång i situationer där hon möter akademiker och tvingas förhålla sig till dem och deras idéer. I Johan Jönsons diktverk *Proponeis* finns också ett arbetarklassperspektiv på bildning, utbildning och den kultur som omger universitetsvärlden. Verket har ett sidomfång på 2272 sidor och är opaginerat. Att arbeta med detta verk i akademiska sammanhang innebär att reglerna för källhänvisning utmanas – vid citering bör ju sidnumret anges. Sidantalet tillsammans med greppet att utelämna paginering utmanar emellertid varje läsare som vill hitta i texten. Diktjaget berättar om hur han bedriver självstudier och han framför kritik mot den akademiska kulturen, som formats som en medelklasskultur. Detta samtidigt som vetenskapliga teorier, vilka uppstått inom denna kultur, i Jönsons verk används för att granska klasskillnader. Jönsons och Jordahls skildringar har tillbakablickar på diktjagets respektive romanprotagonistens förflutna, men är till största delen fokuserade på den tid då de skrivs.

Kapitlet kommer att undersöka hur verken ur arbetarklassperspektiv värderar den akademiska världen: de som befolkar den, de praktiker som försiggår i den och de idémässiga produkter den genererar.

Teoretiska utgångspunkter

Två centrala begrepp kommer att användas som verktyg för att ge perspektiv på hur verken uppfattar och värderar den akademiska världen. Begreppen är *organiska intellektuella* och *symboliskt kapital*. Antonio Gramsci menade att arbetarklassen behöver sina egna intellektuella med förmåga att föra samman klassens erfarenheter, kunskap, problem och dess förutsättningar med idéer om desamma, liksom med idéer om hur klassen kan bli hegemonisk och därmed forma samhället till ett samhälle som gynnar arbetarklassen i stället för medelklassen. Organiska intellektuella är ett begrepp som syftar på vägvisare för klassen som kan skapa en enhet av praktiska och intellektuella kunskaper (Gramsci 2000: 300; 330f). Även Gramscis hegemonibegrepp återkommer i texten. Hegemoni är ideologisk dominans, vilken Gramsci menade upprätthölls i civila, sociala sammanhang, som i kulturen, media,

universitetet och skolan. Det sker alltså en social reproduktion inom dessa institutioner. Hans hegemoniteori används bland annat till att analysera hur sociala institutioner möjliggör vidare sociala och politiska syften (Durham & Kellner 2012: 5f). Den går också ut på att analysera ”mothegegoniska” krafter som utmanar hegemonin.

Pierre Bourdieus (1997: 69ff; 84) begrepp symboliskt kapital handlar om icke-materiella tillgångar som skapas genom inrättandet och upprättandet av mer eller mindre implicita statusregler inom en viss grupp. Symboliskt kapital är ett begrepp som här främst används för att diskutera hur litteraturen granskar universitetsvärldens oskrivna regler. I tillägg används även andra kapitalbegrepp, som kulturellt och socialt kapital, samt begrepp som habitus, distinktion och fält, vilka också ingår i Bourdieus begreppsarsenal.

Akademiskt nonsens vs arbetarklassens verklighet

I Jordahls *Som hundarna i Lafayette Park*, vilken har en homodiegetisk berättare, konfronteras protagonisten Jeanette med värderingar som är skilda från dem hon levt efter under sitt liv. Hon har formats av en uppväxt med en ensamstående mor, som utövat olika typer av misshandel visavi dottern. Jeanette flyttar därför hemifrån tidigt och börjar jobba i hemtjänsten där hon är kvar tills förtidspensionen är ett faktum. Hon är formad av arbetsliv och ett mångårigt äktenskap med en, sett till jämställdhet, traditionsbunden man. Sorgen efter den arbetsplatsförolyckade maken Boris har fört henne från Norrbotten till den sørmländska landsbygden där hon bor nära Stockholm och bibliotekariedottern Fanny. Jeanette har alltså hamnat i en ny kontext, som ställer henne inför olika utmaningar. En av utmaningarna är att träffa Fannys sambo Erik, som liksom Fannys vänner, är akademiker. I en av romanens scener är Fanny och Erik på besök och Jeanette har ett kritiskt förhållningssätt till svärsonen, som ”kommer från fin familj, akademiker hela högen” (Jordahl 2016: 20). Hon betraktar Erik och hans blick på hennes bokbestånd:

I ena ögonvrån noterade jag hur Erik synade bokryggarna i min bokhylla, drog ut en bok, gled med blicken över titlarna. Jag inbillar mig inte, såg hans överlägsna min, som verkar vara hans naturliga. Mina böcker duger väl inte för honom. Om fåglar, hundar och om folk som kämpat och klarat ut det. Romanerna jag fått av Fanny och Erik står olästa. Jag vill helst läsa om något som är på riktigt.

Föraktet syns när han tror att ingen ser. (Jordahl 2016: 43)

Eriks överlägsna min ter sig i Jeanettes ögon naturlig, som att den ”fina” akademikerfamiljens överlägsenhet reproducerats och förkroppsligats i Erik. Det ”fina” är ur Jeanettes perspektiv ett pejorativ, som indirekt också fäster vid bokhyllans olästa romaner, vilka valts ut av akademikerna Erik och Fanny. Romanen betraktar hon som en borgerlig litteraturform. Jeanette bryr sig om fackprosa som handlar om de djur hon har i sin närhet samt om kämpar som kommit ur kampen på andra sidan. Det är det riktiga, det dokumentära, det nära, det användbara Jeanette bryr sig om. Detta stämmer med hennes eget bokskapande. I ett kollegieblock – fina, dyra anteckningsböcker är inget för henne – antecknar hon och samlar urklipp om arbetsplatsolyckor med dödlig utgång. Jeanette insisterar vid några tillfällen på att hon, Fanny och Erik ska samtala om olyckorna, men hon får inget gehör. Inte heller vill de läsa hennes ”dödsbok”. Hon har i romanens första del ingen röst som når ut till andra. Däremot upplever hon att andra ges talutrymme, nämligen akademiker:

Fanny ringer och bjuder hem mig på midsommarfest. Jag misslyckas med att låta ärlig när jag svarar: ”Roligt.” Vill helst stanna hemma, tänker på överfyllda tåg och på att konversera akademiker och deras självgoda ungar. Jag vet aldrig vad jag ska säga till Fannys arbetskamrater, bibliotekarierna och den där dryga kulturjournalisten som gnäller sönder precis allt och akademikerna som bara babblar på om sitt, uppspelta över att ha en lyssnarskara till sina forskningsprojekt. Hemma hos dem har jag aldrig träffat någon med ett vanligt arbete. [...] Ibland får jag lust att ställa mig upp och ropa: “[...] Byggnadsarbetare mosas under femtio ton betongklossar och här sitter ni och pratar strunt.” (Jordahl 2016: 61)

Jeanettes röst når inte ut och hennes samtalsämne passar inte in i det akademiska sammanhanget. Hon och hennes inriktning saknar kulturellt kapital. De samtalsämnena som värderas högt av akademikerna själva är forskningsprojekten som de ägnar sig åt, vilka underförstått har föga att göra med den verklighet som Jeanette befinner sig i.

Bourdieu sätt att se på klasskillnader har att göra med skillnader i vanor, handlingar, smak och preferenser, det vill säga vad han kallar *habitus* (Bourdieu 1994: 299). Det handlar snarare om en subjektiv upplevelse av att tillhöra en grupp där medlemmarna delar en gemensam klasskultur än om en kamp mellan klasser om hegemoni eller makten över ekonomi. I *Medelklassen* (2023) riktar Lovisa Broström, forskare i ekonomisk historia, kritik mot Bourdieus klasstänkande, som snarare syftar på ”hur kulturellt och socialt kapital bidrar till identitetsskapande” än att visa ”den grundläggande ekonomiska dynamiken eller klasskampen” (Broström 2023: 156).

Bourdieu's tanke om klass har alltså vissa brister när det kommer till att se de verkliga problemen med klassamhället, som att arbetarklassens byggnadsarbetare de facto riskerar att mosas under betongklossar medan medelklassens forskare utan fara för livet kan jobba på sina forskningsprojekt, vilket är en realitet, som *Som hundarna i Lafayette Park* synliggör. Dessutom kan det vara svårt att tillämpa Bourdieus teori, som är sprungen ur erfarenheten av ett i högre grad klassuppdelat fransk samhälle, jämfört med ett svenskt. Det Bourdieu emellertid kan bidra med är att synliggöra klasskillnader när det kommer till hur olika saker värderas inom en klass. Jordahls arbetarklassrepresentant Jeanette värdesätter litteratur som handlar om det som är arbetarklassens verklighet och som är användbart i hennes liv, medan akademikerna Fanny och Erik tycks värdesätta fiktionsromanen som konstform. I Jordahls roman ges, genom gestaltningen av fokalisatorn Jeanettes tankar om Eriks synande av bokhyllan, uttryck för en elitistisk litteratursyn, i vilken skönlitteratur betraktas som en mer finkulturell litteraturform än fackprosan. Arne Melberg beskriver i *Att läsa prosa* Sklovskijs blick från tidigt 1900-tal, och tolkar denne som att "[d]en riktiga litteraturen, finlitteraturen bör hållas isär från litteratur med verklighetsanspråk, från 'faktalitteratur'" (Melberg 2020: 19). Jeanette tycks snarast projicera denna litteratursyn på Erik, men egentligen är det hennes uppfattning om vad litteratur är som avslöjas. Fanny och Erik har koll på och uppskattar finkulturen och har således kulturellt kapital, vilket de skaffat sig genom universitetsutbildning och genom sin akademiska vänskapskrets. Kanske är det främst en klasskillnad i synen på läsning som synliggörs genom Jeanettes bokhylla, det vill säga om läsningen ska syfta till praktisk nytta eller till kulturell förfining. Den praktiska nyttan återspeglas också i vissa arbetarlitterära verk, särskilt i tidiga sådana, som kan betraktas som litterär bruklitteratur, alltså "noveller och romaner inriktade på användning" (Agrell 2006: 94). Å andra sidan är också en akademikers läsning nyttobetonad, särskilt då läsningen sker inom ramen för arbete vid ett universitet. En bokhyllas innehåll blir, utifrån Bourdieus sätt att se det, en klassidentitetsmarkör, som signalerar ens klasstillhörighet till den som synar den.

Universitetet som reproduktionsplats

För Miira, protagonisten i Hetekivi Olssons *De unga vi dödar*, är universitetsvärlden något fossilt och stelnat. I romanen, där berättelsen är framställd i tredje person, går hon en gymnasielärover utbildning och befinner sig således i ett akademiskt

sammanhang i sin vardag. Hon har en lärare som hon kallar ”medeltidsmannen”, delvis för att han trakasserar henne sexuellt (Hetekivi Olsson 2021: 32ff). Hans ovälkomna närmanden kan betraktas som ett manifesterande av makt oavsett om det ses utifrån de asymmetriska maktrelationerna mellan lärare och student, mellan könen eller mellan klasser. Men här väljer jag att ta fasta på det epitet – ”medeltidsmannen” – som tillskrivs honom. Han betar sig alltså inte som det anstår en man av vår samtid. Han är kvar i gångna tiders värderingar och handlar därefter. Men, han är också ställföreträdare för universitetsvärldens reproducerande praktiker, vilka i romanen, snarare än utveckling och förändring, syftar till att bibehålla det som är. Detta innefattar den akademiska hierarkin där studenten är längst ner och ovanpå denna följer den akademiska karriärstegens olika titlar. I *De unga vi dödar* förkroppsligas studentens och arbetarklassens underifrånperspektiv i Miira.

På fakulteten där Miira studerar finns bokvagnar och hon brukar därifrån stjäla akademisk litteratur, vilken hon sedan läser. Hon konstaterar att böckernas förord ”avslöjade underordnat uppåtlickeri” och en klubb av inbördes beundran (Hetekivi Olsson 2021: 37f). Hon noterar därmed hur de inbördes relationerna inom det akademiska fältet stärks genom att aktörerna bekräftar varandra genom smicker och högaktning. Deras symboliska kapital reproduceras därmed. I de undervisnings-situationer som gestaltas i romanen förväntas studenterna acceptera den akademiska hierarkin och därmed acceptera att läraren är en auktoritet som inte ska ifrågasättas. Det okritiska förhållningssättet studenterna förväntas ha gentemot lärarauktoriteten syns också i förväntningarna på deras inläring. De förväntas redogöra för akademins produkter, som innefattar de vetenskapliga teorier de ska lära sig. Miira är en student som har ambitionen att förändra världen till det bättre och hon respekterar varken akademins hierarkiska ordning eller att studenterna förväntas ha okritiskt förhållningssätt till undervisningens innehåll. I en scen där studenterna anmodats redogöra för teorier i en skriftlig tentamen har Miira, förutom att hon redogjort för teorierna, haft ett reflexivt och kritiskt förhållningssätt i sina resonemang kring teorierna. Hon får därför minuspoäng, vilket hon ifrågasätter då de får tillbaka de rättade tentorna. Hennes motstånd får läraren ur fattningen:

”Ni fick tydliga frågor ni skulle svara på”, fumlade läraren.

”Jag har svarat på frågorna.” Utförligare hade hon inte kunnat svara på dem. ”Men vi fick inga kriterier av dig heller och då kan du inte komma i efterhand och säga att vi inte har följt dem.” Vilken röra det skulle bli om hon skulle bete sig så där mot sina

elever. ”Eller menar du att kriteriet var att vi inte skulle tänka själva?”

”Ja, precis!” Hans innekinder blossade. ”Ni skulle redogöra för teorier, inte tycka till om dem också.” Svettfläckar i hans skjortarmhål, de hade inte varit där när han gett henne tentan. Han sänkte hårfästet. ”Eller tro att jag inte har tänkt till före er.” Flinade högfärdigt och fiskade medflinanden från dem som satt främst. ”Lite har man ju läst på, så att säga, heh...”. (Hetekivi Olsson 2021: 31)

Läraren erkänner att tanken bakom examinationen var att studenterna skulle redogöra för, och inte ha egna synpunkter på, teorierna. Här synliggörs hur undervisningssystemet kan upprätthålla hegemoniska idéer och det som är, genom att reproducerande mekanismer upprätthålls och kritik utesluts. Miiras lärare menar att det redan tänkta ska reproduceras genom att studenterna ska redogöra för något, men inte tänka själva.

Akademin tas ned på jorden

Hetekivi Olsson låter sin protagonist konfrontera och ifrågasätta universitetsvärldens stagnation, vilken upprätthålls genom reproduktion av såväl dess hierarkiska struktur som dess tankegods. I Jordahls roman synliggörs istället akademikerfältets kulturella och sociala kapital och, sett ur ett arbetarklassperspektiv, hur fältet ägnar sig åt sådant som saknar samröre med arbetarklassens livsbetingelser. I Jeanettes öron låter akademikernas tal som nonsens, vilket berör henne lika lite som romaner.

Johan Jönsons diktjag i *ProponeisiS* har också synpunkter på ”det akademiska”. I följande sekvens syns ett förakt mot det akademiska fältets oförmåga till självreflexivitet: ”jag [---] som egentligen mest har fnysande förakt till övers för allt det akademiska med dess skitnödigt löjliga klasskoder, så fullständigt medioker och självblind, ja narcissistisk, medelklassighet, som man bara vill pissa på, undvika, skonas ifrån” (Jönson 2021: paginering saknas).¹⁶ Citatet bjuder på flera nyanser av missnöje inför den kultur som omger akademiker. Föraktet finns där explicit och det förstärks av ordval som ”skitnödigt löjliga” och ”vill pissa på” (Jönson 2021). Föraktet finns där också genom att det akademiska tonas ner via beteckningen ”fnysande” och genom att diktjaget ”egentligen” känner det. Citatet slutar i en önskan om att skonas ifrån det akademiskas ”medelklassighet”, vilket snarast indikerar en vädjan. Blottläggandet av missnöjet, liksom orsaken till det, ger ett löjes

¹⁶ I det följande kommer enbart författarnamn och årtal anges vid hänvisning till *ProponeisiS*.

skimmer åt den akademiska medelklassen och dess habitus, vilkens status också undermineras av invektiven. Att de är "självblinda", till exempel, ger en antydning om en oförmåga att se sin egen privilegierade ställning.

Jack Windle beskriver i "Interwoven Histories: Working Class Literature and Theory" (2018) hur kroppslig materialism kan finnas som inslag i arbetarlitteraturen i syfte att degradera finkulturen och andra dominant diskurser, som den akademiska kulturen betraktas som i *ProponeisiS*. Windle hämtar stöd hos Mikhail Bachtin för att förstå hur kroppsliga materialiteter, i synnerhet magens aktiviteter och exkrementer, fungerar i just arbetarlitteraturen. Windle menar att ett sådant bildspråk, som har med matspjälkningen och dess biprodukter att göra, används för att ta ner finkulturen på jorden där den fungerar som ett slags gödning som bereder kulturens pånyttfödelse och ny form, som är relevant för vanligt folk, det vill säga arbetarklassen (Windle 2018: 51f). Att Jönson här riktar kroppsrealistiskt bildliga uttryck som "skitnödig" och "pissa på" mot den akademiska kulturen, drabbar dock inte finkultur som poesi. Att han gör det i poesins form demonstrerar tvärtom *hur* finkulturen-dikten kan ges en ny skepnad med relevans utanför de finkulturella rummen och för arbetarklassen.

Den kunskapsproducerande akademiska kulturen granskas, genomskådas, kritiseras, hånas och tas ned på jorden i *Som hundarna i Lafayette Park*, *De unga vi dödar* och *ProponeisiS*. Med avstamp i den kroppsliga materialismens syfte, att kulturen ska pånyttfödas och ges ny form, kommer jag härnäst att undersöka hur de här aktuella litterära verken omvärderar den akademiska kulturen och omförhandlar dess produkter, det vill säga de akademiska teorierna, för att ge dem relevans för arbetarklassen.

Från klassdistinktion till enande av teori och praktik

För att tala med Bourdieu framträder i verken en klassdistinktion. Verken lierar sig med arbetarklassen och upprättar skiljelinjer mellan arbetarklassen och den akademiska medelklassen genom att peka på hur denna, till synes omedvetet, även upprättar skiljelinjer mellan sig och arbetarklassen genom att, som i *Som hundarna i Lafayette Park* "babbla på om sitt", upprätthålla reproduktionen av symboliskt kapital som i *De unga vi dödar* eller genom självupptagenhet, som i *ProponeisiS*. I verken skrivs värdet på akademins kulturella och symboliska kapital ner. När

akademien från elfenbenstornet tas ner på jorden blir den mer tillgänglig för ”vanligt folk”, samt, ur ett arbetarklassperspektiv, mer tillgänglig för omfunktionering.

Jag argumenterar i denna text för att arbetarförfattare fungerar som organiska, för ett kollektivs gemensamma, intellektuella, vilka fungerar som vägvisare för arbetarklassen. Tanken får stöd hos Michael Pierson (2017: 6), som i *A History of Irish Working-Class Writing* skriver fram arbetarlitteraturens komplexitet. Gramsci (2000: 304) betonar att alla kan vara intellektuella, men att inte alla fungerar som intellektuella i samhället. Att vara intellektuell innebär att både forma idéer som främjar kollektivet och att fungera som intellektuell i samhället genom att inneha en synlig position varifrån idéerna kan förmedlas. De organiska intellektuella fungerar som ledare, vilka pekar i riktning mot en annan möjlig samhällsordning än den som är (Gramsci 2000: 335ff). Arbetarförfattarna kan potentiellt påverka sina läsare att bryta sig fria från förhärskande tankebanor och erbjuda dem nya idéer att omsätta i praktiken.

Arbetarklassens intellektuella har som uppgift att ge ett sammanhang åt arbetarnas livsbetingelser och problem och ytterst handlar det om en strävan efter enhet mellan teori och praktik, som också ska ena kollektivet (Gramsci 1967: 33f). I de arbetarlitterära verk som behandlas i denna text diskuteras teorier genererade inom den akademiska världen i relation till arbetarklasserfarenheter. I det följande undersöks hur teorierna behandlas i verken. Det handlar inte specifikt om hur teorierna oreflekterat används, utan om hur de *utvärderas, omtolkas, uppvärderas* eller *reformerar* för att bli relevanta för arbetarklassen.

Teorireformer

I *ProponeisiS* kallas den akademiska medelklassen medioker och självblind. Diktjaget hänvisar ofta till det akademiska fältets kunskapskapital, men dessa sammanhang saknar det affektiva förakt som lyser igenom vid beskrivningen av universitetsvärlden. I ”Livochdöd”, en av de femton paginerade och fristående ”böcker” som är insprängda här och där i den i övrigt opaginerade *ProponeisiS*, görs en distinktion mellan teoretiskt och akademiskt, formulerat i termer av en skillnad i idiom. Det teoretiska är levande, medan det akademiska är dött: ”*Gärna teoretiskt, som lever, men absolut inte akademiskt, som är det döda, som det heter*” (Jönson 2021 [”Livochdöd”: 3]). Det skulle kunna vara en lek med klichén om det akademiska som det döda, men i ljuset av hur det akademiska och teoretiska behandlas i övrigt i

verket kan detta idiom tolkas som att "akademiskt" är något obsolet och svårt att förändra, kanske stelnat, medan teorin med sin vitalitet fortfarande kan göra något. Och, det är möjligt att göra något *med* den. I både *ProponeisiS* och i *De unga vi dödar* finns uttryck för att teorier kan reformeras. I Jönsons verk finns en sekvens där 223 av diktjaget lästa teoretiker räknas upp. Men det är inte teoretikernas namn som redovisas utan namnen har gjorts om till adjektiv till substantivet "texter" – i stället för att räkna upp teoretikerna Marx, Hegel, Engels, Montaigne och så vidare, står det "marxiska, hegelska, engelska, montaigneska" etcetera "texter" (Jönson 2021). Fokus flyttas således från teoretikerna (de flesta av dem har verkat inom en akademisk kontext) till deras texter genom en ganska omständlig manöver för författaren. Tilltaget att ändra namnen till adjektiv signalerar inte enbart att den teoretiska texten ges större vikt än teoretikern utan även att det finns en möjlighet till förändring av den befintliga teoribildningen – så exemplifieras detta hos Jönson. I Hetekivi Olssons *De unga vi dödar* finns ett målande exempel på hur en teori görs om av huvudkaraktären. Det är den hermeneutiska cirkeln som, efter Miiras utvärdering och vägning gentemot hennes vision om att förändra världen, utsätts för ombildning:

Redogjorde för den hermeneutiska cirkeln, tolkningskonsten *som handlar om sambandet mellan det vi ska tolka, vår förståelse och det sammanhang det ska tolkas i*. För att vi ska förstå helheten måste vi tolka delarna och tvärtom. Enligt teorin kan vi inte komma ut ur vår verklighetsuppfattning, därför inte heller lämna cirkeln.

Wau. *Teorin ger tankeklustrofobi*, skrev hon. *Utgår den från människor som sitter i isoleringsceller eller är med i sekter, eller? Är inte världen ständigt föränderlig? Förändras inte våra verklighetsuppfattningar hela tiden när vi samspelar med varandra, utanför celler och sekter? Förändringarna förenas med våra föreställningar, visst, men sker det verkligen cirkulärt? En cirkel är sluten, rymmer inga förändringsmöjligheter.*

Hon modellerade om modellen. (Hetekivi Olsson 2021: 16)

Miira noterar den hermeneutiska cirkelns slutenhet och att den därför inte medger några förändringar. Teorin motsäger Miiras uppfattning om hur världen och våra föreställningar om den förändras när vi kommer i dialog med varandra. Hon noterar att det finns en teori om en hermeneutisk spiral, men också den finner hon bristfällig, den "var inte flerdimensionell och dess spiralsträngar nuddade inte varandra vilket de borde göra eftersom allting hänger ihop" (Hetekivi Olsson 2021: 16). Cirkeln representerar, enligt Miira, reproduktion och reproduktion är förutsättningen för bibehållen hegemoni. Spiralen är endimensionell och saknar relationer mellan

strängarna, enligt Miira, som i stället med hjälp av datorn gör en flerdimensionell spiral utan riktning. Miiras spiral, som inte är helt lätt att föreställa sig, tycks visa att tolkning och förståelse kan påverkas av en mängd saker, vilka alla hänger ihop. Enligt henne är förståelseprocessen mer komplex än den hermeneutiska spiralen. Och processen kan leda till förändring, vilket gestaltas genom att Miira i berättelsen, som i exemplet ovan, *omdanar och omtolkar* de gängse metaforerna för tolkning och förståelse. På så sätt gör hon dem brukbara för den klass hon själv tillhör

Teoretisk utvärdering

I *ProponeisiS* finns exempel på hur teori bidragit till diktjagets förståelse för sitt arbete och sin vardag. I ett avsnitt tänker diktjaget tillbaka på när han i sin ungdom arbetade på ett mentalsjukhus och i samband med detta hittar Foucaults namn i en tidskrift på biblioteket. Därigenom kommer diktjaget i kontakt med *Vansinnets historia*, som han läser ”för att börja försöka förstå mer av mentalsjukhuset, psykisk sjukdom och min arbetsplats, mitt lönearbete, min vardag, och också förstås lärde mig oerhört mycket av” (Jönson 2021). Teori och liv sammanförs och genererar kunskap hos diktjaget. Det äldre diktjagets återblick på *Vansinnets historia* finner emellertid också något annat: att texten är präglad av ”den idealistiskt diskursiva analysens språkspel” (Jönson 2021). Den teori som en gång visat sig användbar för diktjaget blir nu granskad och bedömd – ja, dekonstruerad – av ett diktjag som samtidigt visar upp en vidare teoretisk bildning och analytisk förmåga – men samtidigt själv tillämpar ”den idealistiskt diskursiva analysens språkspel”. Den wittgensteinska termen språkspel antyder att Foucaults verk genom sitt språk utövar en språklig praktik, präglad av akademins hegemoniska habitus. Det finns i *ProponeisiS* en uppräkningslista av teoretiker och författare, vilka alla har ”påtagliga drag av akademiska eller kritiska varumärken, semiotisk-vänsterkapitalistiska kodord”.¹⁷ Även här görs en bedömning som konstaterar negativa egenskaper, vilka emellertid är ofrånkomliga när teoretikerna verkar i en akademisk värld, men också i ett kapitalistiskt system, vilket i verket uttrycks som ”ofrånkomligt i ett diskursivt och

¹⁷ De teoretiker och författare som räknas upp av Jönson (2021) är ”Fanon, Cleaver, Said, Amin, Bhabha, Bernal, Spivak, Glissant, hooks, Appadurai, Brah, Galeano, Gilroy, Marcos, Gates JR, Rashid, Appiah, Mignolo, Hall, Minh-Ha, Anzaldúa, Mohanty, Moten, Chen, Ahmed; men även Negri & Hardt, Wallerstein, Mouffe, Laclau, Hobsbawm, Castells, Davidson, Iliffe, Jameson, Hochschild, Harvey, Virno, Tiqqun, Osynliga Kommittén, Klein, och andra”.

kompetitivt och kognitionskapitalistiskt habitus” (Jönson 2021). Här använder för övrigt även Jönson Bourdieus begrepp. Liksom i många franska teoretikers texter, finns i *ProponeisiS* krångliga formuleringar och avancerade tanketrådar, vilket ger en elitistisk stil. Möjligen kan detta tolkas som ett uttryck för bildningskomplex och en vilja att visa upp de förmågor och kunskaper som finns.

Också Deleuze och Guattaris *Tusen platåer* genomfars och konstateras ”påtagligt daterad i sin vilja att konnotera en sorts uppvärdering, omvärdering av det schizofrena” (Jönson 2021). Här bör inflikas att Jönsons text i detta avsnitt, liksom på andra ställen i *ProponeisiS*, är komplicerad till följd av ordval, invecklad syntax och långa meningar, att den nästan upplevs ”mima” Deleuzes och Guattaris skrivsätt. Diktjaget återkommer vid några tillfällen i texten till att han saknar formell utbildning och är autodidakt. I ljuset av detta fungerar den komplicerade texten som ett argument för att akademisk utbildning inte är nödvändig för att åstadkomma avancerade tankegångar och dito dikt. För att ge ytterligare kontext åt det kommande citatet: i början av *ProponeisiS* finns en mängd infogade versrader om ”boken”, vilken tillskrivs egenskaper och agens. Den uppträder ibland som en subjektivitet, vilket återspeglas i påståendena att *Tusen platåer* har en vilja, eller som nedan, att det inte riktigt förmår erfara. Att erfara är en förmåga enbart levande varelser har, men i *ProponeisiS* diktvärld kan även en bok ha det. Men trots att diktjaget hänförs av Deleuze och Guattaris ”görande” verk så saknas något:

inte heller ett sånt rikt och underbart produktivt verk förmår riktigt erfara den oupphörligt akuta och allvarliga olösligheten (för den enskilde, vars enda och hela liv försiggår i kanske endast en mindre del av en epok, som bokligt kan sammanfattas på några få rader och så sättas i spel mot nästa, diskursivt kondenserade, epok, och vars skillnader emellan ger upphov till (mer eller mindre liberala) förhoppningar om eller till och med krav på rapida förändringar) som dominerat dessa institutioners kroppar och själar. (Jönson 2021)

Det kan alltså finnas en brist hos den teoretiska litteraturen, vilket påtalas här – den kan inte ”erfara”, vilket jag tolkar som att den inte förmår gestalta, det tillstånd den söker beskriva, vilket återspeglas i påståendena att *Tusen platåer* har en vilja, men som ovan, att det inte riktigt förmår erfara. Den kommer inte den levda erfarenheten tillräckligt nära. Som att den personliga, verkliga erfarenheten måste gestaltas eller förmedlas i berättande i tillägg till teorin. I skönlitteraturen finns möjligheten att skapa en, som Gramsci förespråkar, enhet mellan teori och praktik, det vill säga att sätta samman gestaltningar av upplevelser med teori för att, likt det Foucaultläsande

unga diktjaget i *ProponeisiS*, frambringa en djupare förståelse av livsbetingelser, men de gestaltade upplevelserna kan också åstadkomma förståelse för teorin hos läsaren. Det finns mycket mer att gå på djupet med i Jönsons verk, då det *kan* vara så att hans text är självvironisk och dekonstruerar sig själv, vilket kräver annat utrymme än vad som kan ges här och en artikel enbart om *ProponeisiS*.

Skönlitteraturen enar teori och praktik

Jeanette i Jordahls roman är en romankaraktär som avfärdar romaner. Inte heller Miira i *De unga vi dödar* är någon läsare av skönlitteratur. Deras läsning är i stället nyttobetonad (vilket även en akademikers läsning är). Det är i romanerna om Jeanette och Miira som gestaltad erfarenhetsvärld sätts samman med vetenskaplig teori till en enhet för läsaren att ta till sig. Skönlitteraturen har således den gestaltsförmåga den teoretiska litteraturen, enligt *ProponeisiS* diktjag saknar, genom att karaktärernas teoriläsning ändrar deras synsätt i det gestaltade levandet. Miira läser målmedvetet lärarutbildningens kurslitteratur och de läromedel hon förväntas använda under sin praktikperiod som gymnasielärare. Dessutom kompletterar hon denna läsning med annan fackprosa och teoretisk litteratur eftersom hon finner kurslitteratur och läromedel alltför nyliberal, liksom mans- och eurocentrerad. Läsaren serveras således olika ideologiska perspektiv samtidigt som hen får ta del av Miiras systemkritik.

Till skillnad från Miira så tar inte Jeanette till sig vetenskapliga teorier genom läsning. Den läsning hon praktiserar i större delen av romanen är inriktad mot litteratur om kollektiv kamp, mer specifikt den amerikanska medborgarrättsrörelsen. Detta intresse har en akademiker varit vägvisare för. Bibliotekariedottern Fanny har med en bibliotekaries lyhördhet hittat en dokumentärfilm som tänder Jeanettes bildningsgnista. Filmen handlar om en av rörelsens förgrundsgestalter Angela Davis, som också är akademiker. Jeanettes aversion mot akademiker luckras under romanens gång upp genom att hennes erfarenhetsvärld och den akademiska världen närmar sig varandra genom ett gemensamt intresse: att hitta sätt för förtryckta att få upprättelse och förtryckare att ta sitt ansvar. När Jeanette till slut befinner sig på en konferens tillsammans med Davis och andra deltagare, de flesta både akademiker och utsatta för förtryck, får hon nya begrepp att beskriva och förstå den ojämlika värld hon erfar: "Ord och spridda fraser [från Angela Davis föreläsning om svarta amerikaners historia från slaveriet till Black Lives Matter-rörelsen] för runt i huvudet:

bias, caucus, abolitionism, forty acres and one mule” (Jordahl 2016: 188). Vissa begrepp är svårgripbara: ”Men ibland förstod jag inte. Vad betydde meritokrati som alla använde så självklart?” (Jordahl 2016: 191). I konferenssammanhanget upprättas dialog som emellertid stöder hennes förståelse. Dialog uppstår mellan konferensdeltagarna som tillåts tala och bli hörda, liksom mellan Jeanettes ”arbetarklassvärld” och den akademiska världen, vilka befruktar varandra, som här där en föreläsande akademiker, som är uppväxt i ett arbetarklasshem, talar om klass:

”När politiker talar om arbetarklass säger de medelklass. Arbetarklassen är osynlig.”

”Hos oss [i Sverige] också!” Min [Jeanettes] plötsliga spontanitet var genant. Deltagarna kikade på mig, inte dömande, snarare med vänligt intresse. Ingen verkade snoppa av någon på den här försynta och viskande konferensen. Tänk att en akademiker uttryckte sig som hon. Här stod en människa som verkligen begripit saker och ting. (Jordahl 2016: 190)

Föreläsarens bakgrund och klassförståelse öppnar Jeanettes uppmärksamhet och fungerar som en brygga mellan olika klasserfarenheter, liksom mellan akademi och vardagsfarenhet. Därtill uttrycks en gemensam erfarenhet oaktat att föreläsarens och Jeanettes liv levs på två olika kontinenter: att arbetarklassen är osynlig. De litterära verken som ingår i denna studie har förmåga att bilda läsarna. Samtidigt som verken tar ställning för arbetarklassen så intar de också en auktoritetsposition, särskilt *ProponeisiS* och *De unga vi dödar* kan stundtals framstå som elitistiska och omedgörliga.

I Jönsons verk har läsning av skönlitteratur en mer framträdande plats än i Jordahls och Hetekivi Olssons romaner. I dikten ges förslag på hur både skönlitteratur och teoretisk litteratur ska läsas: de ska sättas i spel mot andra lästa verk för att åstadkomma en förståelse som sträcker ut sig i tid och rum, mellan olika företeelser. Litteraturen ger med detta sätt att läsa inget färdigt och fast svar, men en mängd tolkningsmöjligheter. Diktjaget läser ”på allehanda låglönearbetsplatser” författare, som:

Dante, Novalis, Hölderlin, Poe, [---] och åter andra författarnamn som bearbetar det omöjliga, i en återkopplande, mångriktad hermeneutisk dialektik utan fast eller definitiv syntes, utan slut, ständigt oscillerande mellan nu och då, här och där, ting, tecken och nya teckenmönster, språkvariabler, tolkningsmodeller; annorlunda liknat: att med läsningen göra ytterligare ett montage, att bredvid boken eller texten montera andra sjok av läsningar och sätta dem i spel mot varandra (snarare än att symboliskt-

antropofagiskt svälja och metabolisera den lästa texten (Jönson 2021)

Den läsning som förespråkas, att ”montera” ytterligare läsningar till en text aktiverar läsarens förståelse, till skillnad från att bara ”svälja” det som står. Även här handlar det om att olika perspektiv kan befrukta varandra: de litterära texterna sätts i spel mot varandra och mot andra läsningar; litteraturen sätts i spel mot diktjagets låglöne-tillvaro.

Slutdiskussion

Det här kapitlet har syftat till att undersöka hur tre arbetarlitterära verk (*Som hundarna i Lafayette Park*, *De unga vi dödar* samt *ProponesiS*) utifrån sina arbetarklassperspektiv uppfattar och värderar den akademiska världen, vilket inbegriper dem som befolkar den, de praktiker som försiggår i den och de idémässiga produkter den genererar. Kort sagt kan man säga att verken framställer universitetsvärlden som en bubbla i vilken den reproducerar sig själv. Samtidigt kommer det ur den akademiska världen, som främst är en medelklassvärld och en i bourdieusk mening kapitalstark värld, produkter i form av teorier som kan tillämpas och anpassas till redskap för att till exempel förstå världen ur ett arbetarklassperspektiv. Utifrån det lite platta uttrycket ”kunskap är makt” kan man säga att Jeanette föredrar facklitteratur framför romaner för att hämta in lärdomar hon tycker sig behöva praktiskt och för att komma längre i egna insikter om världen omkring sig. Miira vänder och vrider på det hon förutsätts lära sig motståndslöst och gör det därigenom produktivt genom sin egen användning av de metaforer som hon ställer på huvudet, och genom att hon sätter det hon hör och läser i spel mot sin klass erfarenheter och sätt att tänka och Jönson använder teorierna på en rad olika sätt och roar sig också i att spela med och mot de idiom den typ av tänkare han anför producerar och uttrycker sig i.

Undersökningen har tagit fasta på hur klassdistinktioner både avslöjas och upprättas i verken. Det som avslöjas är den akademiska världens slutna rum i vilket såväl dess symboliska kapital som dess hegemoniska processer reproduceras. Universitetsvärlden framställs inte bara som slutna utan också som stagnerad. Det verken vill är förändring. Detta gestaltas bland annat genom att vetenskapliga teorier görs om så att de möjliggör förändring.

I verken skapas en enhet mellan gestaltningar av arbetarklassens livsbetingelser och teori. Detta var vad Gramsci efterfrågade för att uppnå syftet att göra arbetarklassen hegemonisk. Hegemoni uppnås inte genom verken, men de kan ses som uttryck för mothegemonisk praktik i det att de granskar den akademiska världen och dem som befolkar den samt devalverar värdet av det symboliska kapital som akademisk (medelklassig) praktik är befäst med. Sammanförandet av arbetarklasserfarenheter och teori – det sistnämnda är en akademisk produkt som ändå värderas högt i verken – skapar också (eller stärker) en bild av arbetarklassen som en tankemässigt ”kapitalstark” klass, vilket utmanar en hegemonisk föreställning om arbetare som mindre intellektuella än exempelvis den akademiska medelklassen. De är intellektuella på ett annat sätt, med andra syften. Verken gestaltar romankaraktärernas och diktjagets, alltså verkens arbetarklassföreträdare, intellektuella styrkor.

Avslutningsvis vill jag återknyta till det inledande citatet från Torbjörn Flygts *Outsider* och dess fortsättning:

Eller som professorn i rättssociologi uttrycker det med sin onyanserade välvilja och inför en förbluffad föreläsningssal:

Varför ska arbetarbarn läsa? Det här landet kommer alltid att behöva arbetare också.

Vad det hela handlar om är i grund och botten ingenting annat än att slå i sig så mycket text som möjligt för att sedan rapa upp den igen, ordagrant, utan att ägna alltför mycket funderande över vad som står, för vad som än sägs är kritiskt tänkande och ifrågasättande bara käppar i hjulet för institutionsledningen. (Flygt 2011: 57f)

Ovan tecknas en föreställning om att bildning är till för att befästa rådande hegemonier, uttryckt av en av universitetets representanter. Men där ges också motmedlet till sådana obsoleta föreställningar. Kritiskt tänkande och ifrågasättande föreslås kunna stöka till det för universitetsvärlden, som här representeras av ”institutionsledningen”. Kanske behöver den ruskas om. Arbetarlitteraturen kan visa vägen till hur ett sådant kritiskt förhållningssätt kan se ut, men som bland andra *Som hundarna i Lafayette Park* visar, så kan akademiker och arbetarklassföreträdare tillsammans skapa en befruktande dialog.

Källor

- Agrell, Beata 2008. "Klassgränser, kulturblandning och nya läsarter: estetik, didaktik och ideologi i svensk arbetarlitteratur c:a 1910". I Grönstrand, Heidi & Ulrika Gustafsson (red.), *Gränser i nordisk litteratur/Borders in Nordic Literature IASS XXVI 2006*. Åbo: Åbo Akademi förlag: 93–102.
- Bourdieu, Pierre 1997. *Kultur och kritik*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.
- Bourdieu, Pierre 1994. *Kultursociologiska texter*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Broström, Lovisa 2023. *Medelklassen: 200 år i samhällets mitt*. Stockholm: Verbal förlag.
- Durham, Meenakshi Gigi & Douglas Kellner 2012. "Adventures in Media and Cultural Studies: Introducing the KeyWorks". I Durham, Meenakshi Gigi & Douglas Kellner (red.), *Media and Cultural Studies: Keywords*. 2 [rev.] uppl. Chichester: Wiley-Blackwell: 1–26.
- Flygt, Torbjörn 2011. *Outsider*. Stockholm: Norstedt.
- Gramsci, Antonio 1967. *En kollektiv intellektuell*. Staffanstorps: Cavefors.
- Gramsci, Antonio 2000. *The Gramsci Reader: Selected Writings, 1916–1935*. New York: New York University Press.
- Hetekivi Olsson, Eija 2021. *De unga vi dödar*. Stockholm: Norstedts.
- Jönson, Johan 2021. *Proponeisis: zoombient växelverkansvers: dikternas*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Larsson, Petter 2023. *Riggat: hur tron på meritokratin minskar chansen till en klassresa*. Stockholm: Atlas.
- Melberg, Arne 2020. *Att läsa prosa: guide till den litterära prosan*. Lund: Studentlitteratur.
- Pierse, Michael 2017. "Introduction". I Pierse, Michael (red.), *A History of Irish Working-Class Writing*. Cambridge: Cambridge University Press: 1–36.
- Windle, Jack 2018. "Intervoven Histories: Working Class Literature and Theory". I Clarke, Benjamin James & Hubble, Nick (red.), *Working-Class Writing: Theory and Practice*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan: 41–60.

